
Halvannet år i arbeid for hvert år som pensjonist

Av: OLE CHRISTIAN LIEN

SAMMENDRAG

I denne artikkelen presenteres en ny indikator for å måle lengden på yrkeskarrierer og lengden på den tiden folk i gjennomsnitt kan regne med å motta alderspensjon og andre pensjoner fra folketrygden. Basert på sysselsettingsratene i 2008, kunne en 17-åring forvente drøye 36 år i arbeid. Dette er en økning på seks år siden 1986, og det har vært en nokså jevn økning de siste 25 årene. Dette skyldes i all hovedsak økt kvinnelig yrkesdeltaking. Mens antall år i arbeid har økt med 11,5 år for kvinner i denne perioden, har tilsvarende økning for menn bare vært om lag ett år.

I den nye IA-avtalen for 2010–2013 er en av målsettingene at gjennomsnittlig yrkesaktivitet etter 50 år skal forlenges med seks måneder. Vår indikator kan også brukes til å måle om denne målsettingen innfris. Tall for 2009 viser at en 50-åring kunne forvente å tilbringe 10,9 år i arbeid. Dette er en økning på 1,3 år siden 2001.

En 17-åring i 2009 kunne regne med å tilbringe nesten 21 år som pensjonist, hvorav drøye 15 år som alderspensjonist, knappe fem år som ufør¹ og i underkant av ett år som mottaker av AFP. Til sammenligning var forventet antall år som pensjonist 16 år i 1986. Økt levealder fører til flere år med alderspensjon, og har bidratt til om lag tre år av denne økningen, mens resten skyldes innføringen av AFP-ordningen i 1989 og en betydelig økning i tilstrømningen til uføreytelser.

Til tross for økt kvinnelig sysselsetting de siste 20–25 årene, har antall år som pensjonist økt mer enn antall år i arbeid. Antall år i arbeid per år som pensjonist har blitt redusert fra 1,9 år i 1986 til 1,7 år i 2008. Om vi i tillegg tar hensyn til stillingsandel, finner vi at vi i 2009 kunne regne med å jobbe bare tilsvarende 1,5 årsverk for hvert år som pensjonist. Sysselsettingen blant kvinner har nå nærmet seg sysselsettingen blant menn så mye at vi ikke kan regne med like kraftig vekst i årene fremover. Levealderen antas å fortsette å øke, og vi er da avhengige av at seniorer fortsetter i arbeid lenger enn tidligere for å unngå at antall år i arbeid per år som pensjonist synker ytterligere. Fleksibiliteten og de økonomiske insentivene i pensjonsreformen kan bidra til dette. Økt utdanningsnivå og økt etterspørsel etter Eldres arbeidskraft som følge av at store årskull nå nærmer seg pensjonsalderen, er også faktorer som kan føre til eldre vil stå lenger i jobb enn før.

Selv om resultatene for Norge kan virke bekymringsfulle, er situasjonen tross alt lysere i Norge enn i de fleste andre europeiske land. En sammenligning av tall for 2007 for Norge og EU-landene viser at det er de skandinaviske landene som har den lengste gjennomsnittlige yrkeskarrieren. Gjennomsnittlig yrkeskarriere er lengst i Danmark, mens Norge og Sverige følger rett bak. Kortest yrkeskarriere finner vi i Ungarn, Polen og Italia, der folk kan regne med å jobbe inntil 10 år kortere enn i Skandinavia.

INNLEDNING

Da folketrygden ble innført i 1967 var det om lag 3,5 yrkesaktive for hver alders- og uførepensjonist. I 2009 hadde dette tallet falt til 2,5. Når de store etterkrigskullene går av med pensjon og skal forsørges av blant annet de små fødselskullene fra slutten av 1970-tallet og 1980-tallet, så vil dette forholdstallet gå ytterligere ned. Uten pensjonsreformen regner vi med at antall yrkesaktive per pensjonist ville falt til 2,0 omkring år 2030 og til 1,7 i år 2060 (Christensen m.fl. 2009). Den kraftige økningen i forsørgelsesbyrden skyldes flere ulike forhold:

- Økning i forventet levealder: Forventet levealder ved fødselen har økt fra 74,0 år i 1967 til 80,7 år i 2008, og forventet gjenstående levetid for 67-åringer har i samme perioden økt fra 14,0 år til 17,7 år.²
- Alderen ved inntreden i arbeidslivet har økt som følge av at flere tar høyere utdanning.
- Alderen ved avgang fra arbeidslivet har blitt redusert som følge av økte uførerater, innføringen av avtalefestet pensjon (AFP) i 1989 og som følge av reduksjonen i den

---

¹ Mottaker av varig uførepensjon eller tidsbegrenset uførestønad.

² Kilde: Statistisk Sentralbyrå (SSB).

allmenne pensjonsalderen fra 70 år til 67 år i 1973. Som vist i Haga (2010) gikk forventet pensjoneringsalder for 18-åringer ned fra 61,6 år i 1986 til 59,9 år i 2009.

- I motsatt retning trekker at kvinnelig yrkesdeltaking har økt kraftig de siste tiårene og bidratt til flere sysselsatte.

Antall yrkesaktive per pensjonist er lite egnet som en indikator på om man lykkes i arbeidsmarkeds- og pensjonspolitikken da dette måltallet i stor grad påvirkes av aldersfordelingen i befolkningen. Slike indikatorer er derfor vanskelige å sammenligne over tid eller på tvers av land. De samme problemene gjelder også om man ser på antall sysselsatte som andel av befolkningen i visse aldersgrupper. I Norge har for eksempel sysselsettingen i aldersgruppen 60–74 år økt de siste årene, men en viktig forklaring på denne økningen er at personer i denne aldersgruppen i gjennomsnitt har blitt yngre. Forventet pensjoneringsalder (Haga 2010) er en indikator som beregnes omtrent som forventet levealder, men der «overlevelse» defineres som ikke å ha gått av med pensjon. Dette er en anerkjent indikator for pensjoneringsadferd da den kun beskriver adferden i det enkelte år uten å påvirkes av demografi.

Fra 2008 fikk 67-årige alderspensjonister muligheten til å kombinere arbeid og pensjon uten at pensjonen ble avkortet, og i 2009 og 2010 ble ordningen utvidet til også å gjelde hhv. 68- og 69-åringer. Alderspensionister over 70 år hadde denne muligheten fra før. Denne typen regelendringer har ført til at det har blitt stadig mer vanlig å kombinere arbeid og pensjon. En annen faktor som nok kan ha bidratt til dette, er at det nå er store årskull som nærmer seg pensjonsalderen. Dette kan ha ført til en holdningsendring blant arbeidsgivere og arbeidstakere når det gjelder verdsettingen av eldres arbeidskraft. Siden pensjonsreformen gir enda bedre muligheter til fleksibilitet, er det er grunn til å tro at denne tendensen vil fortsette. Endringene i AFP-ordningen i privat sektor vil ikke minst kunne bidra til dette. Det er i dag strenge avkortingsregler for kombinasjon av AFP med arbeidsinntekt over 15 000 kroner. Ny AFP i privat sektor kan derimot kombineres fritt med arbeidsinntekt.

Bedre muligheter for videreutdanning og omskolering, og fleksible løsninger for å kombinere omsorg for barn med arbeid, gjør at man i mindre grad enn før kan definere lengden på en yrkeskarriere ut fra en klart definert startdato og sluttdato. Som et supplement til forventet pensjoneringsalder er det behov for en indikator som ser på både sysselsettingsrater og pensjoneringsrater over hele livsløpet. Forholdet mellom antall år folk i gjennomsnitt tilbringer i arbeidslivet og på ulike pensjonsordninger, vil gi et uttrykk for forsørgelsesbyrden. Man kunne tenke seg å beregne dette for det enkelte årskull, men man må da vente til årskullet har gått bort for å kunne gjennomføre beregningene. Resultatene ville da dessuten avhenge av

adferden mange tiår tilbake i tid, og ville derfor ha liten relevans i dag.

Hytti og Nio (2004) foreslår en ny indikator for arbeidsmarkeds- og pensjonspolitikken der forventet gjenstående levealder blir dekomponert i henholdsvis forventet tid på arbeidsmarkedet og forventet tid utenfor arbeidsmarkedet. EU-kommisjonen, se Vogler-Ludwig (2009), har som en oppfølging av dette foretatt en studie for å komme frem til mer egnede indikatorer for varighet av yrkeskarrierer. En av anbefalingene i denne studien er en sysselsettingsindikator som i hovedsak tilsvare indikatoren til Hytti og Nio (2004). Indikatoren som foreslås er beregnet som produktsummen av sysselsettingsrater for ettårige aldersgrupper og overlevelsessannsynligheter for tilsvarende aldersgrupper, noe som gir uttrykk for forventet antall år i arbeidslivet. Forventet antall år i arbeidslivet beregnes ved 15 år og ved høyere aldre, og det foretas sammenligninger mellom EU-landene. I denne artikkelen forsøker vi derfor å utvikle en tilsvarende indikator for Norge basert på mye av den samme metodikken, men der vi i tillegg til forventet antall år i arbeidslivet også beregner forventet antall år som mottaker av ulike pensjonsordninger. I den nye IA-avtalen for årene 2010–2013³ er for øvrig en av målsettingene for perioden at gjennomsnittlig periode med yrkesaktivitet etter 50 år skal forlenges med 6 måneder. En sysselsettingsindikator som i Vogler-Ludwig (2009) vil kunne være én måte å operasjonalisere dette målet på.

Denne typen indikatorer vil være basert på periodedata i stedet for kohortdata. Dette innebærer at man bruker data bare for ett år til å beregne indikatoren, slik at datagrunnlaget vil bestå av data for mange kohorter, i stedet for å følge en enkelt kohort over tid. Indikatoren vil dermed reagere umiddelbart på endringer i sysselsettingsadferden. For en redegjørelse av datagrunnlag og metode for beregning, se faktaboks bakerst i artikkelen.

KVINNER JOBBER 13 ÅR LENGER ENN I 1986

Figur 1 viser forventet antall år i arbeid i perioden 1986–2008. Siden tallene er basert på pensjongivende inntekt, vil tidsserien påvirkes av at rehabiliteringspenger og attføringspenger ble pensjongivende fra 2002 og tidsbegrenset uførestønad fra 2004. Dette fører til et brudd i tidsserien, noe som er særlig tydelig i 2002. Vi har derfor laget et grovt anslag for effekten av dette bruddet, og

³ «Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv 1. mars 2010 – 31. desember 2013», se www.regjeringen.no/upload/AD/publikasjoner/web/publikasjoner/2010/IA-avtale_24022010.pdf

korrigert tallene for perioden 2002–2008. For 2008 fører dette til at forventet antall år i arbeid blir nedjustert med ca. 1,3 år.⁴

Med sysselsettingsrater som i 1986 ville folk få en gjennomsnittlig yrkeskarriere på drøye 30 år, hvorav ca. 23,5 år for kvinner og 36,5 år for menn. I 2008 tilsvarte sysselsettingsratene, korrigert for de nevnte forholdene, en yrkeskarriere på noe over 36 år, hvorav 35 år blant kvinner og 37,5 år blant menn. Merk at disse tallene gjelder som gjennomsnitt for hele befolkningen, slik at tallene også påvirkes av at en del personer har svært kort eller ingen yrkeskarriere, for eksempel som følge av uførhet eller at de velger å være hjemmeværende. En gjennomsnittlig yrkeskarriere for en person som er i jobb sammenhengende fra vedkommende fullfører utdannelsen til vedkommende velger å ta ut AFP eller alderspensjon, vil dermed være noe lenger enn hva tallene her viser.

Vi ser altså at økningen i forventet antall år i arbeid i all hovedsak skyldes økt kvinnelig sysselsetting. Sysselsettingen blant kvinner og menn har nærmet seg hverandre kraftig i løpet av perioden. Endringen var størst de første årene, frem mot årtusenskiftet. Mens forskjellen i sysselsetting tilsvarte mer enn 12 år i arbeidslivet i 1986, har avstanden blitt redusert til 2,5 år i 2008. Det vil derfor ikke være særlig stort rom for at denne forskjellen kan reduseres mye mer i årene fremover. Forskjellen i sysselsettingsrater blant kvinner og menn er riktignok størst blant personer over 60 år, og denne forskjellen kan utjevnes noe når yngre kohorter av kvinner som har hatt høy sysselsetting gjennom livsløpet havner i denne aldersgruppen. I motsatt retning trekker at kvinner gjennomgående har høyere uførerater enn menn, noe som gjør det vanskeligere å nå opp i høye sysselsettingsrater blant seniorer.

Siden denne indikatoren er basert på sysselsettingsdata bare for ett enkelt år, vil den påvirkes av konjunktorene. Vi hadde en kraftig nedgangskonjunktur på slutten av 1980-tallet der arbeidsledigheten begynte å øke i løpet av 1987 (Sørbø og Handal 2010). Arbeidsledigheten nådde en topp først i 1993, og vi ser at forventet antall år i arbeid blant menn også var fallende i perioden 1987–1993. For kvinner har dette blitt overskygget av at stadig flere kvinner kom ut i arbeidslivet. Vi fikk en ny nedgangskonjunktur rett over årtusenskiftet, der ledigheten begynte å øke i løpet av 2001 og fortsatte å øke til rundt årsskiftet 2003/2004. Denne nedgangskonjunktoren var langt mindre enn den på 1980-tallet, men vi kan se effekten av den både for kvinner og menn i de korrigerede tallene for denne perioden. Vi hadde omtrent samme konjunktursituasjon i

1986–1987 som i 2007–2008, og det er derfor meningsfylt å sammenligne disse to tidspunktene. De korrigerede tallene viser da at det bare har vært en marginal økning i forventet antall år i arbeid blant menn. Dette har skjedd til tross for at forventet levealder har økt betydelig i denne perioden, og særlig blant menn, noe som gjør det sannsynlig at helsetilstanden blant seniorer har forbedret seg.⁵

VI KAN REGNE MED EN YRKESKARRIERE TILSVARENDE 31 ÅR PÅ FULLTID

Forventet antall år i arbeid justert for stillingsandel i perioden 2001–2009 er vist i figur 2.⁶ Vi korrigerer her for personer som arbeider deltid eller som bare har arbeidet deler av året. I 2001 kunne en 17-åring forvente en yrkeskarriere tilsvarende 29,6 årsverk i arbeidslivet. Sysselsettingen var på sitt høyeste i 2008, men nivået falt litt og endte på 31,3 år i 2009. Vi hadde om lag samme konjunktursituasjon i 2008/2009 som i 2001. Økningen i sysselsettingen fra 2001 til 2009 tilsvarer en forlenget gjennomsnittlig yrkeskarriere på rundt 1,7 årsverk, og det er sannsynlig at dette er en trendendring, og at det ikke skyldes kortvarige svingninger som følge av konjunktorene. Økningen har vært litt større for kvinner, med 2,1 årsverk, enn for menn, med 1,4 årsverk.

Kjønnsforskjeller i sysselsettingen gjør at kvinner kunne forvente å yte 7,5 færre årsverk i arbeidslivet enn menn. Denne forskjellen har bare blitt svakt redusert fra 2001, da den var drøye 8 årsverk. Vi finner altså mye større forskjeller mellom kvinner og menn her enn i figur 1, som viser tall uten justering for stillingsandel. Dette skyldes at forskjellen i andelen sysselsatte kvinner og menn nå er nokså liten, mens det fortsatt er langt flere kvinner enn menn som arbeider deltid.

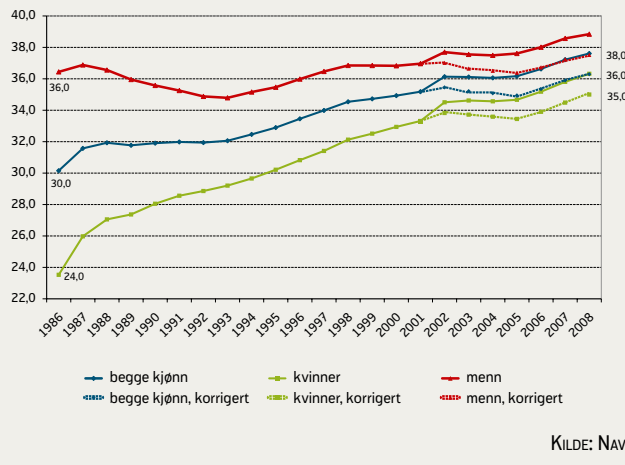
Mens forventet yrkesaktivitet ved 50 år har økt med 1,3 år fra 2001 til 2009, har forventet pensjoneringsalder ved 50 år bare økt med 0,2 år i den samme perioden (Haga 2010). Dette skyldes trolig at folk er mer yrkesaktive enn før både før og etter det tidspunktet de velger å

⁴ Vi har imidlertid ikke korrigert for trygdeytelser som har vært regnet som pensjonsgivende inntekt gjennom hele perioden, da det ikke er mulig å skille ut dette fra arbeidsinntekt i våre data. Dette gjelder bl.a. fødselspenger, sykepenger, dagpenger og overgangsstonad.

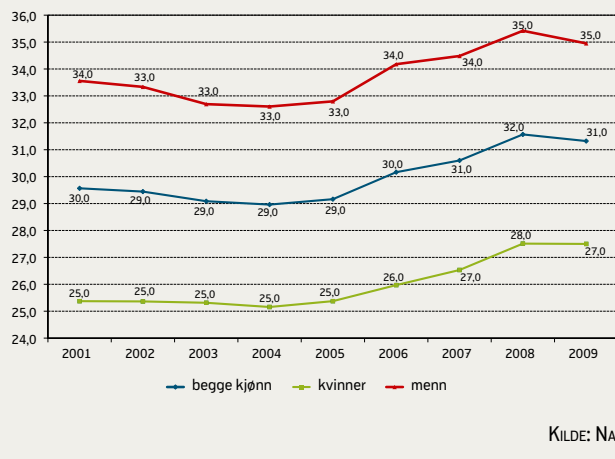
⁵ Dødeligheten har riktignok blitt redusert mest for personer over 80 år, noe som tyder på at helseforbedringen er størst i denne gruppen. Men også i aldersgruppen 60-70 år har dødeligheten gått betydelig ned. For eksempel var dødssannynligheten for en 65-åring i 1986 1,6 prosent, mens den i 2008 hadde blitt redusert med over 35 prosent til 1,1 prosent (kilde: SSB).

⁶ Tallene for 2009 er foreløpige, da det ennå ikke foreligger tall for å anslå sysselsettingen blant selvstendig næringsdrivende (pensjonsgivende inntekt for 2009). Vi har derfor antatt at forventet antall år i arbeid som selvstendig næringsdrivende er uendret fra 2008 til 2009. I følge Arbeidskraftundersøkelsen til SSB var antall utførte årsverk blant selvstendig næringsdrivende 183 000 i 2008 og 184 000 i 2009, så dette er trolig en rimelig forutsetning. Selvstendig næringsdrivende utgjør om lag 10 prosent av de sysselsatte årsverkene

Figur 1:
Forventet antall år i arbeid ved 17 år
(med pensjonsgivende inntekt på minst 20 % av lønn per normalårsverk) 1986–2008. I korrigerte tall for 2002–2008 er det sett bort fra perioder med rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrenset uførestønad.

Figur 2:
Forventet antall år i arbeid ved 17 år justert for stillingsandel 2001–2009. Foreløpige tall for 2009.

for kvinner de siste tiårene, og vi ser derfor at antall år som pensjonist blant kvinner og menn har nærmet seg hverandre noe.

ta ut pensjon, og det understreker at det i mindre grad enn tidligere er vanlig å slutte i arbeid og ta ut pensjon på samme tidspunkt. Den økte fleksibiliteten i pensjonsreformen vil trolig føre til at dette skillet viskes enda mer ut. En annen forklaring på forskjellen er at flere eldre kvinner er yrkesaktive enn tidligere, noe som bidrar til økt forventet yrkesaktivitet. Dette fører paradoksalt nok til redusert forventet pensjoneringsalder fordi flere kvinner da får rett til og velger å ta ut AFP.

TRE ÅR LENGER SOM ALDERSPENSJONIST

I 1986 kunne en 17-åring forvente å være alderspensjonist i drøye 12 år – som vist i figur 4. Dette tallet har siden økt jevnt, og i 2009 hadde forventet antall år som alderspensjonist økt til mer enn 15 år. Årsaken til at forventet tid som pensjonist også måles ved 17 år er at hensikten er å se hele livsløpet under ett ved vurdering av antall år i arbeid og antall år som pensjonist. Det er da rimelig å også ta hensyn til dødeligheten under 67 år, og at det er enkelte som går bort før de når pensjonsalderen.

De fleste har gått av med alderspensjon ved 67 år i denne perioden, og forskjellen i tallene drives derfor først og fremst av økt levealder. Det er også derfor vi ser at kvinner kunne forvente nesten fire flere år som pensjonist enn menn. Levealderen har imidlertid økt mer for menn enn

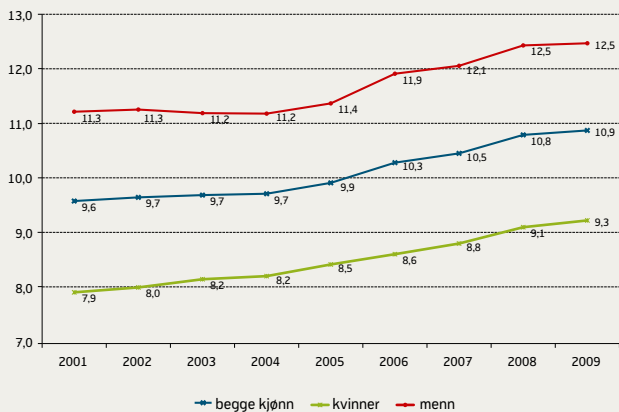
NI MÅNEDER MED AFP

AFP-ordningen ble innført i 1989 med en aldersgrense på 66 år. Allerede året etter ble aldersgrensen senket til 65 år, og den ble deretter gradvis redusert ytterligere før den nådde ned i dagens grense på 62 år fra 1998. Figur 5 viser hvor lenge en 17-åring kunne forvente å motta AFP i perioden 1989–2009. Bruken av AFP økte svært kraftig fra ordningen ble innført frem til 2001, og vi har deretter hatt en nokså stabil utvikling. En 17-åring i 2009 kunne regne med å motta AFP i drøye ni måneder. Perioden med AFP har blitt svakt redusert for menn de siste årene, mens vi har sett en økning for kvinner. Dette har sammenheng med at stadig flere kvinner i den aktuelle aldersgruppen har vært yrkesaktive, og at flere derfor har fått rett til AFP. Bruken av AFP-ordningen er nå nesten like høy for kvinner som for menn.

NÆR FEM ÅR SOM UFØR

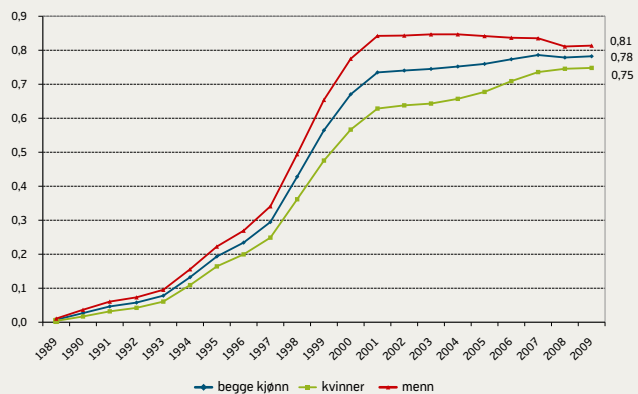
Figur 6 viser at forventet antall år som ufør har økt kraftig fra 1986 og frem til i dag. Mottakere av både varig uførepensjon og tidsbegrenset uførestønad (fra 2004) er inkludert i disse tallene. En stor del av denne økningen skjedd fra 1986 til 1991. Antall uførepensjonister økte fra

Figur 3:
Forventet antall år i arbeid ved 50 år, justert for stillingsandel. 2001–2009. Foreløpige tall for 2009.

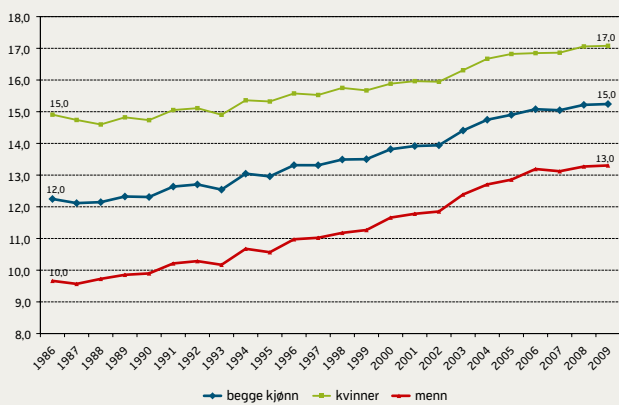
KILDE: NAV

Figur 5:
Forventet antall år med AFP ved 17 år (justert for pensjonsgrad) 1989–2009.⁷

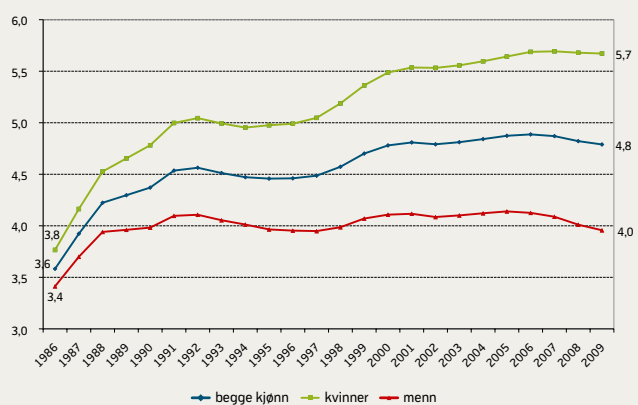
KILDE: NAV

Figur 4:
Forventet antall år med alderspensjon ved 17 år (justert for pensjonsgrad) 1986–2009. Foreløpige tall for 2009.

KILDE: NAV

Figur 6:
Forventet antall år med varig uførepensjon eller tidsbegrenset uførestønning ved 17 år (justert for uføregrad), 1986–2009.

KILDE: NAV

rundt 194 000 ved utgangen av 1986 til nesten 239 000 ved utgangen av 1991. Som nevnt i Haga (2010) skjedde det en innstramning i de medisinske vilkårene for rett til uførepensjon i 1991, noe som førte til at antall uføre sank i årene frem mot 1994. En trygderettskjennelse i 1995 førte til at praksisen igjen ble liberalisert, og antall uføre begynte deretter å øke igjen.

Uføreratene i 1986 tilsvarte at en 17-åring kunne forvente å tilbringe 3,6 år som ufør. I 2008 hadde dette

tallet økt med hele 50 prosent til 4,8 år. Fra 2006 til 2009 har antall år som ufør blitt svakt redusert. Dette skyldes at selv om antall uføre har økt også i denne perioden, så er økningen noe mindre enn hva den demografiske utviklingen skulle tilsi.

⁷ Forventet antall år med AFP i perioden 1989–1994 er trolig noe undervurdert, fordi NAV har noe mangelfulle data om AFP-mottakere i offentlig sektor for denne perioden.

Om vi ser tallene i figur 4, 5 og 6 i sammenheng, finner vi at en 17-åring i 2009 totalt kunne forvente å tilbringe nesten 21 år som pensjonist. Tilsvarende tall for 1986 var knappe 16 år. Rundt tre år av denne økningen gjelder økning i antall år som alderspensjonist, noe som først og fremst skyldes økt levealder. I tillegg har innføringen av AFP-ordningen og økt tilstrømning til uføreytelser begge bidratt med en økning på rundt ett år som pensjonist. Dette gjenspeiler seg også i tall for forventet pensjoneringsalder ved 18 år, som har blitt redusert med 1,7 år fra 1986 til 2009 (Haga 2010).

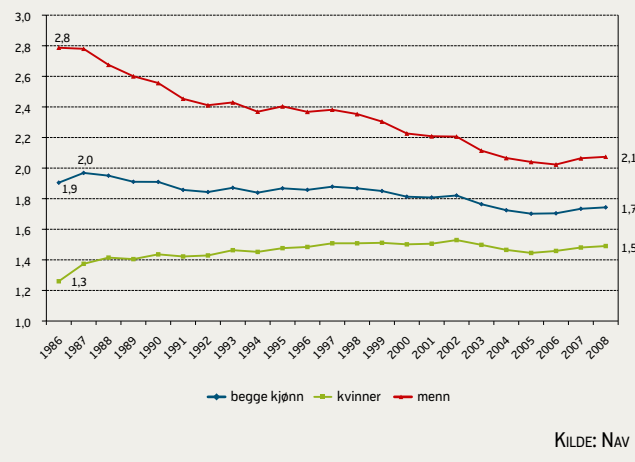
1,7 ÅR I ARBEID FOR HVERT ÅR SOM PENSJONIST

Forholdet mellom forventet antall år i arbeid og som pensjonist vil gi et uttrykk for forsørgelsesbyrden for de yrkesaktive. Utviklingen i denne indikatoren er vist i figur 7.⁸ I antall år som pensjonist medregner vi her alderspensjon, AFP, varig uførepensjon og tidsbegrenset uførestønad.⁹ Som tidligere vist har antall år i arbeid økt i denne perioden som følge av at kvinner arbeider stadig mer. Antall år med pensjon har imidlertid økt enda mer, og antall år i arbeid per år som pensjonist har derfor blitt jevnt redusert i løpet av de siste 25 årene. I 1986 og 1987 tilsvarte sysselsettings- og pensjoneringsratene at folk i gjennomsnitt arbeidet 1,9 år og 2,0 år per år som pensjonist. I 2008 hadde dette tallet sunket til 1,7 år.

Utviklingen er særlig dramatisk blant menn. Tallene for 1986 tilsvarte at menn arbeidet 2,8 år for hvert år som pensjonist, mens tilsvarende tall for 2008 var 2,1 år. For kvinner ser vi at det var en viss økning frem mot midten av 1990-tallet, men at veksten i antall år som pensjonist deretter har vært like høy som veksten i antall år i arbeid. Forsørgelsesbyrden ville altså ha økt enda mer om det ikke hadde vært for den økte sysselsettingen blant kvinner de siste tiårene. SSB forventer at levealderen vil øke betydelig også i årene fremover, med ca. halvannet års økning i forventet levealder per tiende årskull.¹⁰ Når vi ikke som tidligere kan regne med den samme «drahjelpen» fra høy vekst i sysselsettingen for kvinner, er det en risiko for at antall år i arbeid per år som pensjonist vil fortsette å synke.

Figur 7:

Forventet antall år i arbeid ved 17 år (med pensjongivende inntekt på minst 20 % av lønn per normalårsverk) per år som pensjonist 1986–2008.

I årene fremover er vi derfor avhengige av at seniorer av begge kjønn fortsetter lenger i arbeidslivet, blant annet ved at færre trekker seg tidlig tilbake gjennom uføreytelser og AFP. Dette er blant målsettingene til pensjonsreformen, og reformen gir helt klart bedre økonomiske insentiver til arbeid blant yrkesaktive. Men det er ikke alle som i realiteten står overfor disse insentivene. En betydelig andel alderspensjonister har gått av med uførepensjon først. I 2009 gjaldt dette knappe 41 prosent av de nye alderspensjonistene. Samtidig ble det i lønnsoppgjøret for offentlig sektor i 2009 avtalt at AFP-ordningen der skal videreføres omtrent som i dag. Dagens AFP-ordning gir svake insentiver til arbeid, da årlig pensjon i liten grad påvirkes av uttaksalder og siden pensjonen avkortet om man kombinerer den med arbeidsinntekt. I 2009 utgjorde personer som hadde tatt ut AFP i offentlig sektor eller som fortsatt var ansatt i offentlig sektor, 19 prosent av de nye alderspensjonistene. De resterende alderspensjonistene, de som ikke var uføre og ikke arbeidet i offentlig sektor, utgjorde bare om lag 40 prosent. Det er i hovedsak bare for disse det vil være aktuelt å benytte seg av fleksibiliteten i pensjonssystemet. Det er derfor en risiko for at det også fremover kun vil være et mindretall av befolkningen som vil påvirkes fullt ut av insentivene i pensjonsreformen.

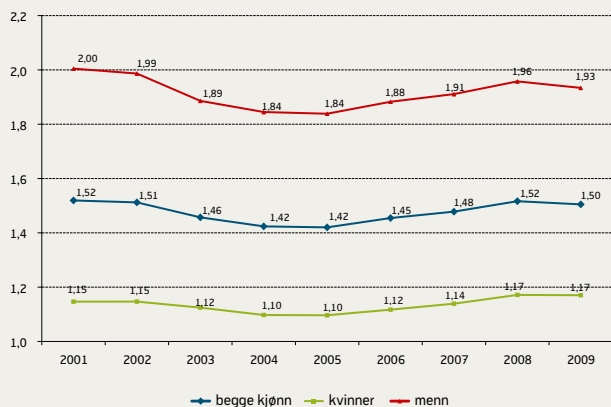
Figur 8 viser forholdet mellom forventet antall år i arbeid og antall år i pensjon når vi også tar hensyn til stillingsandelen for arbeidet samt at noen arbeidsforhold bare varer deler av året. Ved sammenligning med figur 7 ser vi at antall år i arbeid per år som pensjonist i 2008 da faller fra rundt 1,7 til rundt 1,5. Denne indikatoren har vært

⁸ Vi har her brukt forventet antall år i arbeid uten justering for stillingsandel (figur 1), og der de korrigerte tallene er brukt for perioden 2002–2008.

⁹ En del yrkesgrupper har også tjenestepensjon med særaldersgrense (lavere enn 67 år). Vi har ikke data om disse pensjonistene, og får først tatt høyde for disse når de har overgang til alderspensjon ved 67 år.

¹⁰ Jf. mellomalternativet i SSBs befolkningsfremskrivninger for 2009–2060, se Brunborg og Texmon (2009).

Figur 8:
Forventet antall år i arbeid per år som pensjonist ved 17 år, justert for stillingsandel. 2001–2009.

KILDE: NAV

nokså stabil siden 2001, men falt litt i perioden 2001–2005 og økte i perioden 2005–2008. Disse svingningene faller omtrent sammen med konjunktursvingningene i perioden.

FÆRREST ÅR I ARBEID I AUST-AGDER OG FINNMARK, FLEST I AKERSHUS OG SOGN OG FJORDANE

Om vi ser på hvordan forventet antall år i arbeid justert for stillingsandel varierte mellom fylkene i 2008, finner vi at sysselsettingen for begge kjønn under ett var lavest i Aust-Agder og Finnmark (se figur 9). I Aust-Agder skyldes dette lav sysselsetting blant kvinner. Forventet antall år i arbeid er bare knappe 25 år blant kvinnene i Aust-Agder. Antall år i arbeid er nesten like lavt blant kvinnene i Vest-Agder, men der er sysselsettingen blant menn noe høyere. I følge Ellingsen (2010) er det i Agderfylkene både en lavere andel kvinner som deltar på arbeidsmarkedet enn ellers i landet, og blant de som arbeider er andelen som arbeider deltid høyere. Dette forklares blant annet med mer konservative holdninger til likestilling i disse fylkene. Finnmark har den laveste sysselsettingen blant menn, og der forventes det knappe 32 år i arbeid. Dette har nok sammenheng med næringsstruktur og utdanningsnivå. Finnmark er blant fylkene med det laveste utdanningsnivået i landet, og mange arbeider i tunge yrker innenfor primærnæringene. Begge deler kan ha ført til høye uførerater.

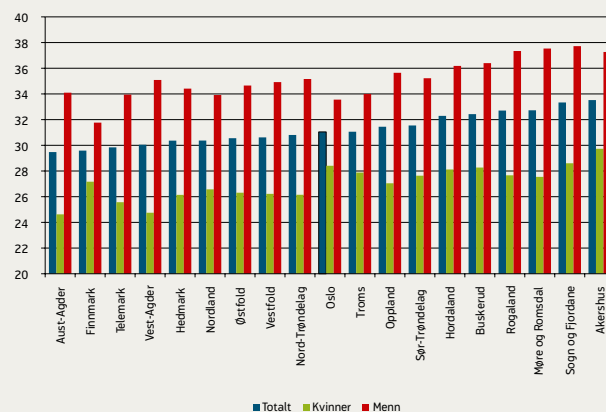
Flest forventede år i arbeid finner vi i Akershus og Sogn og Fjordane. Akershus er fylket der kvinner kan forvente å tilbringe flest år i arbeid, med nesten 30 år, mens Sogn og

Fjordane, sammen med Møre og Romsdal, er fylket der menn arbeider mest. Den høye sysselsettingen i Akershus har nok sammenheng med høyt utdanningsnivå og stort innslag av tjenesteytende næringer, der mange fortsetter i arbeid selv ved høy alder.

Fylkesvise forskjeller i antall år i arbeid per år som pensjonist er vist i figur 10. Det er naturlig nok en betydelig negativ samvariasjon mellom antall år i arbeid og antall år som ufør, slik at fylker med få år i arbeid samtidig har høye uførerater. Likevel ser vi at rekkefølgen mellom fylkene endres en del sammenlignet med figur 9. Antall år som alderspensjonist varierer nemlig ganske mye mellom fylkene som følge av betydelige fylkesvise forskjeller i dødelighet. Våre tall viser at dødeligheten for personer over 67 år i 2008 var høyest i Finnmark og Oslo og lavest i Sogn og Fjordane og Hordaland.¹¹ Selv om folk jobber mindre i Finnmark enn i andre fylker, er de også pensjonister i relativt få år. Og selv om folk i Oslo bare jobber omtrent som på landsgjennomsnittet, så er Oslo blant fylkene der folk er pensjonister kortest.

Færrest år i arbeid per år som pensjonist finner vi i de to Agderfylkene og i Telemark. I Aust-Agder arbeidet folk 1,38 år for hvert år som pensjonist i 2008. Flest år i arbeid per år som pensjonist finner vi i Akershus og Oslo. I Akershus arbeidet folk 1,66 år per år som pensjonist i 2008.

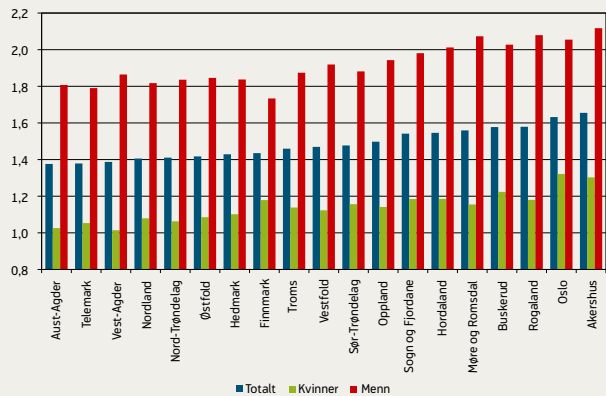
Figur 9:
Forventet antall år i arbeid justert for stillingsandel i 2008 fordelt på bostedsfylke og kjønn, ved 17 år.

KILDE: NAV

¹¹ Vi finner for eksempel at forventet gjenstående levetid for 67-årige menn var 15,3 år i Finnmark og 17,1 år i Sogn og Fjordane. For kvinner var tilsvarende tall 18,7 år og 20,7 år.

Figur 10:
Forventet antall år i arbeid per år som pensjonist ved 17 år, justert for stillingsandel. Fordelt på bostedsfylke og kjønn.

KILDE: NAV

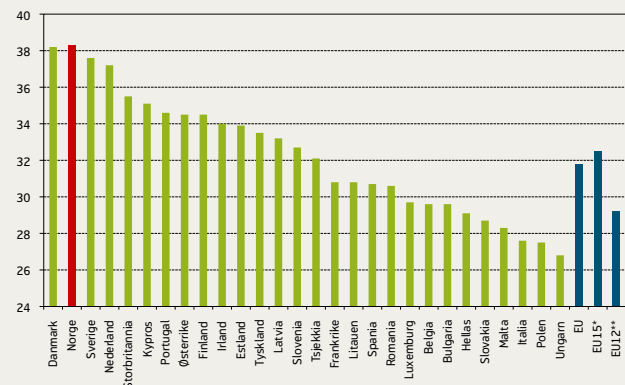
SKANDINAVENE JOBBER LENGST AV ALLE EUROPEERE

Vogler-Ludwig (2009) har beregnet forventet antall år i arbeid for hvert av EU-landene for perioden 2000–2007. Definisjonen av denne indikatoren er omtrent identisk med metoden vi har brukt her, men datagrunnlaget avviker noe da Vogler-Ludwig har basert sin undersøkelse på data fra Arbeidskraftundersøkelsen, som er en standardisert internasjonal utvalgsundersøkelse og som har litt andre definisjoner av sysselsetting enn hva vi har brukt her. Når vi, som i figur 1, definerer sysselsetting som pensjonsgivende inntekt på minst 20 prosent av lønn per normalårsverk, så viser det seg imidlertid at vi får et tall for antall sysselsatte i Norge for 2007 omtrent på nivå med tall fra Arbeidskraftundersøkelsen,¹² nærmere bestemt 2 prosent lavere. Forventet antall år i arbeid for Norge beregnet etter denne definisjonen bør derfor være grovt sammenlignbart med resultatene for de øvrige europeiske landene, om vi oppjusterer de norske tallene med 2 prosent. En slik sammenligning er vist i figur 11.

Vi ser her at antall år i arbeid er høyest i de skandinaviske landene, tett fulgt av Nederland. Danmark og Norge hadde flest forventede år i arbeid i 2007 med i overkant av 38 år. Sverige og Nederland følger tett deretter i denne sammenligningen, med mellom 37 og 38 år. Ungarn, Polen og Italia er de landene som har færrest forventede år i arbeid. Dette har sammenheng med at disse landene har lav

pensjonsalder og betydelig lavere sysselsetting blant kvinner enn blant menn. Ungarn har tidligere hatt en pensjonsalder på 60 år for menn og 55 år for kvinner, men fra 2000 ble den økt til 62 år for menn, og fra 2009 vil den øke til 62 år også for kvinner (OECD 2009). Italia har en normal pensjonsalder på 60 år for kvinner og 65 år for menn, men frem til 2007 var det mulig å ta ut tidligpensjon så tidlig som ved 57 år. Alderen der det er mulig å ta ut tidligpensjon blir nå gradvis hevet. Pensjonsalderen har også nylig blitt økt i Polen, til 60 år for kvinner og 65 år for menn. Men det finnes også tidligpensjonsordninger som nå er i ferd med å bli gradvis avskaffet. Selv om det er bekymringsfullt at forventet antall år i arbeid per år som pensjonist har blitt redusert i Norge de siste tiårene, ser vi altså likevel at utfordringene er betydelig større i mange andre europeiske land.

Figur 11:
Forventet antall år i arbeid i 2007 ved 15 år (EU) og ved 17 år (Norge). Noe avvikende definisjon for Norge.

* De 15 landene som var EU-medlemmer før 2004

** De 12 nye medlemslandene i 2004 og 2007

KILDE: NAV OG VÖGLER-LUDWIG (2009)

¹² Data publisert av SSB, se www.ssb.no/aku.

Datagrunnlag og metode

Datagrunnlag

Befolkningsgrunnlaget i beregningene er basert på data fra Folkeregisteret pr. 31. desember i årene 1986–2008. Disse dataene brukes til å begrense analysene til personer bosatt i Norge og til å beregne dødelighetsrater. Dødelighetsratene er gruppert på kjønn og fylke der dette er relevant. Vi har ikke brukt data for 2009, da dødsmeldinger gjerne blir registrert i statistikken en viss tid i etterkant, noe som medfører at datagrunnlaget for 2009 ennå ikke er komplett.

Som sysselsettingsdata bruker vi i hovedsak data fra inntektsregisteret for perioden 1986–2008. Inntektsregisteret er Navs register over pensjonsgivende inntekt, basert på ligningsdata fra Skatteetaten. Ulempen med disse dataene er at pensjonsgivende inntekt bare fastsettes t.o.m. fylte 69 år, og vi får dermed ikke informasjon om sysselsatte som er eldre enn dette. Videre er også en del trygdeytelser pensjonsgivende, og datagrunnlaget gjør det ikke mulig å skille ut denne typen inntekt fra arbeidsinntekt. Dette gjelder blant annet dagpenger, fødselspenger, sykepenger og overgangsstønad. Videre ble atferingspenger og rehabiliteringspenger pensjonsgivende fra 2002, og tidsbegrenset uførestønad fra ordningen ble innført i 2004. Med dette målet på sysselsetting får vi dermed med litt flere personer enn det egentlige antall sysselsatte, og vi får heller ikke fullt ut sammenlignbare data over tid. En annen ulempe er at inntektsregisteret bare gir oss årsinntekten, og ikke sier noe om hvilken stillingsandel de sysselsatte hadde, eller for hvilken periode av året personer har vært sysselsatt. Ved å bruke disse dataene vil man dermed kunne overvurdere de reelle lengdene av yrkeskarrierer.

For å bøte på dette har vi også supplert med data fra Aa-registeret (Arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret), som inneholder detaljerte data om varigheten av arbeidsforhold og om stillingsandel. Vi har her kun brukt data for perioden 2001–2009 da vi ikke har informasjon om stillingsandel lenger tilbake i tid. En ulempe med disse dataene er at de kun inneholder informasjon om arbeidstakere, ikke om selvstendig næringsdrivende.

Videre har vi brukt data fra Navs registre for alderspensjon, AFP, varig uførepensjon og tidsbegrenset uførestønad for perioden 1985–2009. For å ta hensyn til mottakere som mottar stønad bare deler av året, samt mottak av graderte ytelser, har vi beregnet en gjennomsnittlig uttaksgrad for året basert på gjennomsnittet av uttaksgradene ved inngangen og utgangen av året. Nav har mangelfull statistikk for nye AFP-mottakere i offentlig sektor i 2009, pga. svikt i rutinene for innrapportering av denne statistikken. Vi har derfor for enkelthets skyld lagt til grunn at veksten i antall AFP-mottakere i offentlig sektor var den samme som for privat sektor i 2009. Dette er en noe usikker forutsetning, da det kan tenkes at de vanskelige forholdene på arbeidsmarkedet i 2009 i større grad har påvirket uttaket av AFP i privat sektor enn i offentlig sektor.

Forslag til indikatorer

Forventet antall år i arbeid (FA) ved inngangen til år x for en person som fyller y år i løpet av året har vi definert slik:

$$FA_{x,y} = \sum_{i=y}^{\omega} p_{y,i} \cdot sys_{x,i}$$

der:

- ω er øvre alder for datagrunnlaget. I praksis har vi brukt data t.o.m. 105 år, der vi bruker faktiske dødssannsynligheter t.o.m. 99 år og glattede dødssannsynligheter for intervallet 100–105 år.
- $p_{y,i}$ er gjennomsnittlig sannsynlighet for å overleve fra inngangen av året der vedkommende fyller y år til hhv. inngangen og utgangen av året ved fylte i år,
- $sys_{x,i}$ er den gjennomsnittlige sysselsettingsraten i år x blant befolkningen som fyller i år i dette året.

For denne indikatoren har vi definert *sysselsatt* som å ha en pensjonsgivende inntekt som overstiger 20 prosent av lønn per normalårsverk.¹³ For 2008 utgjorde dette ca. 84 000 kroner. Denne nedre grensen for inntekt for å regnes som sysselsatt har vi satt skjønnsmessig for å unngå å regne personer som for eksempel har småinntekter ved siden av studier eller trygd som sysselsatte. Utover dette skiller vi her ikke mellom ulike stillingsandeler, og vi får heller ikke tatt hensyn til varigheten av sysselsettingen i løpet av året. Merk for øvrig at alder i denne indikatoren er definert som den alderen den enkelte fyller i løpet av året. Dette skyldes at våre sysselsettingsdata er basert på årsdata fra inntektsregisteret, og at det derfor ikke er mulig å skille mellom hvor stor del av arbeidsinnsatsen i et kalenderår som skjedde før og etter fødselsdagen til den enkelte.

Forventet antall år i arbeid justert for stillingsandel (FAS) ved inngangen til år x for en person som fyller y år i løpet av året har vi definert slik:

$$FAS_{x,y} = \sum_{i=y}^{\omega} p_{y,i} \cdot sa_{x,i}$$

der $sa_{x,i}$ er den gjennomsnittlige stillingsandelen i år x blant befolkningen som fyller i år i dette året. Gjennomsnittlig stillingsandel beregnes her for hele befolkningen, slik at stillingsandelen settes lik null for personer som ikke er sysselsatt. Ved beregningen av gjennomsnittlig stillingsandel tar vi også hensyn til varigheten av sysselsettingen, slik at for eksempel 6 måneders arbeid med 100 prosent stillingsandel gir en gjennomsnittlig stillingsandel på 50 prosent. Forventet antall år i arbeid justert for stillingsandel er bare beregnet tilbake til 2001, siden dette er basert på data fra Aa-registeret.

For denne indikatoren er det også et problem at vi ikke har informasjon om arbeidstid for selvstendig næringsdrivende. Vi har derfor valgt å anslå arbeidstiden for selvstendig næringsdrivende basert på den pensjonsgivende inntekten disse står registrert med, og ved å anta at gjennomsnittlig arbeidstid for et gitt inntektsnivå vil være den samme som for arbeidstakere. Basert på disse forutsetningene har vi beregnet antall utførte årsverk blant selvstendig næringsdrivende. Dette anslaget på antall årsverk har vi sammenlignet med statistikk fra Arbeidskraftundersøkelsen til SSB, som viser tall for antall sysselsatte selvstendig næringsdrivende og gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid blant disse. Ut fra denne sammenligningen har vi definert en korrek-

¹³ Lønn per normalårsverk publiseres av SSB og angir gjennomsnittslønn per årsverk i Norge.

sjonsfaktor definert som avviket mellom vårt anslag for antall årsverk og tilsvarende anslag basert på Arbeidskraftundersøkelsen. Til slutt har vi korrigert vårt anslag for gjennomsnittlig arbeidstid for hver enkelt selvstendig næringsdrivende med denne korreksjonsfaktoren. Denne svakheten i metode og data-grunnlag bidrar til at indikatoren for forventet antall år i arbeid justert for stillingsandel blir noe usikker. Men usikkerheten dette bidrar til er begrenset siden sysselsettingen blant selvstendig næringsdrivende bare utgjør knappe 10 prosent av de forventede årene i denne indikatoren.

Forventet antall år som pensjonist (FP) ved inngangen til år x for en person som fyller y år i løpet av året er tilsvarende beregnet slik:

$$FP_{x,y} = \sum_{i=y}^{\infty} p_{y,i} \cdot pen_{x,i}$$

der $pen_{x,i}$ er den gjennomsnittlige pensjoneringsraten i år x blant befolkningen som fyller i år i dette året. Vi tar her hensyn til gradert pensjon, slik at en person som for eksempel mottar 50 prosent uførepensjon i ett år bare regnes som en halv pensjonist. Tilsvarende hensyn blir tatt for personer som mottar pensjon bare deler av året. Vi beregner her også separate tall for forventet antall år som mottaker av ulike pensjonsordninger (alderspensjon, AFP og uføreytelser).

Merk at disse indikatorene bare gir uttrykk for sysselsetnings- og pensjoneringsadferden i det enkelte året. Til tross for ordet «forventet» er dette ikke en prognose for hvordan adferden kan bli fremover (på samme måte som forventet levealder også bare beregnes på bakgrunn av observerte data). Forventet antall år i arbeid for en 17-åring kan likevel tolkes som det antall år en 17-åring kan forvente å tilbringe i arbeid dersom

REFERANSER

Brunborg, Helge og Inger Texmon (2009): «Befolkningsframskrivninger 2009-2060», *Økonomiske analyser* 4/2009, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Bråthen, Magne (2007): «Seniorenens tilknytning til arbeidsmarkedet styrkes», *Arbeid og velferd* nr. 4/2007. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Christensen, Arne Magnus, Dennis Fredriksen, Ole Chr. Lien og Nils Martin Stølen (2009): «Pension reform in Norway», artikkel presentert på konferansen «Non-financial Defined Contribution (NDC) Pension Systems: Progress and New Frontiers in a Changing Pension World», Försäkringskassan / Verdensbanken, Stockholm desember 2009.

Ellingsen, Dag (2010): «Likestilling mellom kvinner og menn. Sørlandet fortsatt på etterskudd», *Samfunnsspeilet* 1/2010, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Haga, Oddbjørn (2010): «Forventa pensjoneringsalder 1986-2009», *Arbeid og velferd* nr. 2/2010, Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Hytti, Helka og Ilkka Nio (2004): «Monitoring the employment strategy and the duration of active working life», Working paper 38/2004, Finnish ministry of labour, Helsinki.

OECD (2009): «Pensions at a Glance 2009. Retirement-Income Systems in OECD Countries», OECD, Paris.

Sørbø, Johannes og Handal, Jørn og (2010): «Nedgangskonjunktoren til nå – hva skiller denne fra de forrige?», *Arbeid og velferd* nr. 1/2010, Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Vogler-Ludwig, Kurt (2009): «Monitoring the active working life in the European Union», studie for EU-kommisjonen, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG Unit, München.